

Podkarpatští Rusíni v diskuzích poslanců poslanecké sněmovny meziválečné Československé republiky

Petr Kokaisl

Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta, Kamýcká 129, 165 00 Praha, Česká republika

Email: pkokaisl@seznam.cz

DOI: <https://dx.doi.org/10.7160/KS.2023.200104cs>

Abstrakt

Příspěvek ukazuje zcela jiný náhled na problematiku rusínské otázky v meziválečném Československu, a to pohledem rusínských zástupců z celého spektra politických stran v československém parlamentu. Přestože byla Podkarpatská Rus i její obyvatelé v Československu často idealizováni pro svou nedotčenou přírodu a patriarchální ráz a československé veřejné mínění bylo této oblasti velmi příznivě nakloněno, část rusínských politiků tento ideál rozhodně nesdílela. Především komunističtí poslanci kritizovali veškerou vládní politiku a přetrvávající všeobecnou zaostalost, ale zřejmě největší prostor měla mezi československými poslanci zastupujícími Podkarpatskou Rus tématika autonomie oblasti. Příspěvek klade důraz na čtyři hlavní témata, která se v parlamentních rozpravách objevovala nejčastěji: snaha o autonomii, řešení špatné hospodářské situace, situace ve školství a spory o používání jazyka, dvojí přístup k Rusínům žijícím na Slovensku a na Podkarpatské Rusi.

Klíčová slova

Rusíni, Podkarpatská Rus, Československo, parlament, političtí zástupci, autonomie

Úvod

Článek chce ukázat na základě stenografických protokolů z rozprav v poslanecké sněmovně Československé republiky v období 1918–1938 jednak na vztah představitelů Československé republiky k rusínskému obyvatelstvu a dále (na základě analýzy vystoupení rusínských poslanců) na vztah rusínských politiků vůči československé vládě a jejímu stylu řešení rusínské otázky. Pokud jde o pramennou základnu, původně byla snaha čerpat údaje z papírové verze z parlamentního archivu. Vzhledem k rozsahu stenografických záznamů v období let 1918–1938 a s přihlédnutím k tomu, že byla provedena velmi kvalitní a detailní digitalizace těchto dokumentů, byly nakonec pro potřeby této studie použity elektronické dokumenty. Jednoznačnou výhodou tohoto postupu byla možnost prostřednictvím Společné

česko-slovenské digitální parlamentní knihovny a jejího plnotextového vyhledávače obsáhnout veškeré parlamentní rozpravy s rusínskou tematikou.

Vztah Československa a Podkarpatské Rusi byl poprvé vymezen zákonem až prostřednictvím ratifikace smlouvy z Trianonu (z roku 1920), ve které bylo rozhodnuto o definitivní podobě československých státních hranic – zde se o Podkarpatské Rusi hovoří jako o rusínském území státu československého. Tento uměle vytvářený a zjednodušující dojem etnické jednoty Podkarpatské Rusi do značné míry přetrvával, minimálně mezi laickou veřejností, po celou dobu trvání Československa a předával se i po jeho rozdělení. Politicky ovšem tvořili Rusíni velmi nesourodé skupiny, které se často ani náznakem nemohly dohodnout na řešení správních, politických nebo hospodářských problémů spojených s územím Podkarpatské Rusi a jeho obyvatelstvem. Poslanci zastupující obyvatelstvo Podkarpatské Rusi se nemohli domluvit ani na jednotném používání jazyka – podle příslušnosti k různým politickým stranám upřednostňovali ruštinu, nebo ukrajinštinu (maloruštinu), nebo jazyk založený na místních nářečích (jazyčje). Další nejednota panovala i v názoru na správní uspořádání Podkarpatské Rusi.

První představitelé Československé republiky, kteří ve svých rukou drželi faktickou politickou moc, byli především Češi. Přidružení dalších slovanských národů – Slováků a Rusínů chápali čeští politici jako vhodnou protiváhu vůči velmi početným neslovanským národům – Němcům a Maďarům. Protože Němci byli v Československé republice početnější skupinou než Slováci, československá vláda vytvořila umělý konstrukt československého národa. Češi a Slováci tak měli při obou prvorepublikových sčítáních jednotnou národnost – československou. Z tohoto důvodu českoslovenští představitelé neměli příliš pochopení pro slovenský autonomismus, podobně jako pro rusínské požadavky autonomie Podkarpatské Rusi. Podceňování obou těchto otázek pak bylo jedním z důvodů rozpadu Československa v období let 1938-1939.

Přestože se meziválečné období a období První Československé republiky v současné české historiografii označuje téměř jako zlatý věk, skutečná situace byla mnohem komplikovanější. Toto období provázela mimořádná politická nestabilita, kterou lze dokumentovat na počtu vlád – během dvaceti let se v Československu vystříдалo deset premiérů a devatenáct vlád.

Je zajímavé, že ačkoli Rusíni byli ministry československé vlády označováni jako slovanský státotvorný prvek (oproti menšinovým Němcům a Maďarům), při jejich snahách o autonomii docházelo k jejich podpoře právě ze strany německých poslanců.

Tento článek se snaží ukázat několik fází při řešení rusínské problematiky na půdě Poslanecké sněmovny. Mezi hlavní témata rusínských řečníků patřila:

- autonomistické snahy části rusínské politické reprezentace
- neutěšená hospodářská situace na Podkarpatské Rusi
- situace ve školství včetně sporů o používání jazyka,
- spory s uznáním Rusínů na území dnešního Slovenska a upírání vzdělání ze strany místních samospráv (snaha zahrnout Rusíny mezi Slováky)

Tyto tematické okruhy rusínské politiky v československém parlamentu byly vytvořeny pro potřeby tohoto příspěvku na základě četnosti a tematického zaměření vystoupení rusínských poslanců. V příspěvku jsou tato témata rozvedena na základě vystoupení a argumentů jednotlivých rusínských poslanců v období let 1918-1938. Rusínští poslanci se samozřejmě vyjadřovali i k ostatním otázkám fungování státu (např. v debatách o státním rozpočtu), ale četnost jejich vystoupení byla v tomto ohledu výrazně nižší, než při projednávání výše uvedených bodů.

Situace Rusínů po vzniku Československé republiky v roce 1918

Nově vzniklá republika Československá republika fungovala fakticky jako unitární stát. Část Československa (fakticky dnešní Česká republika) byla v období Rakouska-Uherska součástí Rakouska a převzala rozdělení na tři historické země (Českou, Moravskou a Slezskou). Z původně uherské části vznikalo Slovensko a od roku 1919 bylo k Československu připojeno i území Podkarpatské Rusi.

Připojení Podkarpatské Rusi k Československu rozhodně nebylo aktem, který by měl jednoznačnou podporu všech rusínských představitelů – v úvahu připadalo ještě spojení s Maďarskem, Ukrajinou, Ruskem nebo vytvoření samostatného státu.

Podkarpatští Rusíni měli v rámci Československé republiky v mnoha ohledech specifické postavení. Jejich původní situace – ještě před vznikem Československa – se podobala Čechům a zejména Slovákům. Právě zahraniční zástupci především Slováků a Rusínů rozhodli o začlenění území a obyvatelstva do nově vznikající Československé

republiky. Před začátkem první světové války žilo v USA přibližně tolik Rusínů, kolik jich zůstalo v původní vlasti – odhady počtu Rusínů mají ovšem velmi široký rozptyl a lze se setkat i s odlišným vyjádřením, podle kterého poměr Rusínů v USA a těch, kteří zůstali doma, byl 155 000 : 450 000, tedy asi 1:3. Vše se ovšem odvíjí od chápání a vnímání rusínské identity.

Národnostní hnutí Rusínů se tak do jisté míry paradoxně neformovalo v jejich domovině, ale v naprosto odlišných kulturně-politických podmínkách Spojených států amerických. Rusíni v Uhrách neměli možnost kriticky se vyjádřit ke svému postavení a národně se prosadit kvůli maďarizační politice uherských vlád a pronásledování všech, kteří se proti takové politice postavili, např. obviněním z panslavismu, což bylo hodnoceno jako vlastizrada. V USA byla v tomto ohledu zcela jiná situace. Špatná situace rusínského obyvatelstva v ohledu národnostního uvědomování byla způsobena i tím, že v oblasti Podkarpatské Rusi probíhala do roku 1918 velmi silná maďarizace a mnoho představitelů rusínské inteligence včetně řeckokatolických kněží bylo vězněno. Navíc příslušníci rusínské inteligence, a nejen oni, mohli být za války uvězněni, pokud byli obviněni z velezrady. To se stávalo, ale zejména rolnickému obyvatelstvu po přechodu rakousko-uherské a ruské fronty v roce 1915. Zároveň je třeba mít na zřeteli, že Podkarpatská oblast patřila mezi nejzaostalejší místa v rámci celé Evropy.

Československé veřejné mínění bylo ovšem celou dobu, kdy Podkarpatská Rus byla součástí jednoho státu, nakloněno této oblasti i obyvatelům velmi pozitivně. Lidé v karpatském areálu spatřovali exotiku a nedotčenost. Za účelem osvěty a šíření informací o Podkarpatské Rusi, dokumentace stávajícího stavu, cestovali zástupci z odlišných kulturních odvětví na toto území, aby jeho svébytnou podobu reflektovali ve své tvorbě, ať už umělecké, dokumentární, ale i sportovní nebo turistické.¹

Připojení Podkarpatské Rusi bylo od samého začátku podmiňováno vytvořením autonomie – to bylo zakotvené i v mezinárodních dohodách. Podle parlamentní odpovědi na poselství prezidenta Československé republiky z 27. 3. 1919 se uznává požadavek na autonomii rusínského území, což mělo přinést *vítané bezprostřední spojení našeho státu s Rumunskem*.²

Vytýčení hranice s Rumunskem ovšem vnímali někteří rusínští poslanci ještě po letech jako křivdu. Jednak rumunské vojsko obsadilo jako okupanti na konci 1. světové války

¹ Veronika NĚMCOVÁ, *Podkarpatská Rus z perspektivy československé fotografie v meziválečném období*. Kulturní studia 2019, 7.13, s. 101.

² Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 27. 3. 1919

Podkarpatskou Rus a také část pozemků zůstala po vytvoření hranic v Rumunsku – jednalo se o část Marmarošské župy. Poslanec Kurt'ak k tomu uvádí³: „Po převratu rumunské vojsko obsadilo větší část Podkarpatské Rusi, rumunské úřady pod vojenskou diktaturou sebraly daně, uložily obyvatelstvu kontribuce, zrekvirovaly ještě zbývající dobytek, dovolily vojsku svobodně loupiti, a konec konců nevrátily nic, obyvatelstvo náhrady na škody nedostalo – spisy leží v zemském úřadě již 10 let – naopak Rumunsko obsadilo ruské město Marmarošskou Sihot' (Сигит-Мармароський) a jeho ruské okolí, a hranice proti Rumunsku byly ustanoveny tak, že větší množství půdy ruských obcí a československých občanů zůstalo v rukou Rumunů.“

Přes deklarovaná práva pro všechny národnostní menšiny v Československu platila jednoznačná podmínka vedoucí úlohy českého národa – z parlamentní odpovědi na poselství prezidenta Masaryka v březnu 1919: „to vše při vůdčím postavení československého národa a jeho jazyka. Byl to zajisté český národ, který již v minulosti na téměř území vybudoval si český stát; byl to český národ, který myšlenku jeho obnovení udržoval...“⁴

V prvním roce trvání Československé republiky se tato vedoucí úloha dokazovala mnoha tendenčními až pseudovědeckými důkazy o původnosti slovanského obyvatelstva na československém území. S názory, které nebyly v souladu s oficiální vládním chápáním historie, případně s požadavky na provedení plebiscitu v otázkách uspořádání vztahu mezi národy a Československou republikou se vypořádával například ministr zahraničí (budoucí druhý československý prezident) dr. Beneš zcela jednoznačně: „Co se týče toho, že Maďaři uvádějí, že také slovenské a rusínské a jiné obyvatelstvo nemad'arské žádá si plebiscitu, musíme konstatovati, že není ani jediného Slováka, ani jediného Rusína, který by žádal plebiscit, leda že by byl zaprodán.“⁵

Zde je možné poukázat na to, jak československé vlády zacházely s národnostními menšinami – němečtí poslanci často vyjadřovali Rusínům své sympatie a podporu, když se jim nedařilo prosazovat autonomní požadavky. Příkladem může být návrh zákona omezující vliv lidových soudců. Německý poslanec dr. Koberg uvedl⁶: „Jako člověk a zvláště jako člen německé národní strany, která, jak známo, napsala na svůj prapor právo sebeurčení, právo sebeurčení, které stejně jako nám bylo také dosud odpíráno podkarpatským Rusům, účastním

³ Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 3. 2. 1930

⁴ Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 27. 3. 1919

⁵ Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 19. 2. 1920

⁶ Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 4. 3. 1926

se prakticky projednávání této otázky. Tento návrh zákona vrhá pronikavé světlo na to, jak se zde nakládá se všemi národními kmeny, které nepatří k vládnoucímu národu, které mají tedy tu vrozenou chybu, že nejsou Čechy. Vládní návrh jest malým, avšak mnohomluvným příkladem method, jimiž mají býti umlčeny menšiny v tomto státě právě tak jako jazykovým nařízením.“

Správa Podkarpatské Rusi

Přestože Podkarpatská Rus získala v roce 1920 vlastní vládu a československá vláda jmenovala Grigorije Žatkoviče prvním guvernérem, nejednalo se v žádném případě o autonomii, ale o dosazení úředníka přímo podřízeného vládě v Praze. Navíc faktickou vládu vykonával zástupce guvernéra, jímž vždy byl Čech.

Jmenování Žatkoviče bylo kritizováno především levicovými poslanci. Maďarský komunistický poslanec Gáti ve svém parlamentním vystoupení⁷ popisuje Žatkovičovu nezkušenost při prvotních jednáních s budoucím prezidentem Československa Masarykem v roce 1918. Snadno uvěřil slibované široké autonomie, ze které pak nezůstalo nic. „Podľa usnesenia v Scrantone zo dňa 12. novembra 1918: "Rusíni v Podkarpatskej Rusi pripoja sa k demokratickej republike Československej s najširšou samosprávou ako stát na základe federatívnom pod tou podmienkou, že k ich zemi musia patriť všetky pôvodné rusínske župy v Podkarpatskej Rusi: Šariš, Zemplín, Abauj, Gemer, Boršod, Užhorod, Ugoča, Bereg a Maramaroš." Zápisnicu túto odoslal prezident Masaryk prostredníctvom kapitána Píseckého tiež ruskej národnej rade v Užhorode ako prijatú podmienku.“ Zde je na místě poznamenat, že Gáti se mýlil nebo byl uveden v omyl, protože Masaryk sotva mohl akceptovat požadavek Rusínů na celé východní Slovensko (Šariš, Zemplín, Abauj, Gemer). Kdyby tak učinil, Slováci by jistě vůči Československu vznesli ostré výhrady.

Hlavním problémem prvního guvernéra Žatkoviče bylo podle komunistických poslanců to, že nezastupoval rusínské obyvatelstvo: „My však, kteří reprezentujeme přes sto tisíc voličů, a tedy bezpodmínečnou většinu tamního lidu a dělníků, dnes slavnostně prohlašujeme, že lid Podkarpatské Rusi, ani Žatkovič, ani tak zvané rady nikdy nezastupovaly a od lidu k tomu nikdy zmocnění nedostali.“⁸

⁷ Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 5. října 1925

⁸ Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 5. října 1925

Požadavek autonomie Podkarpatské Rusi se nepodařilo naplnit ani po přijetí Ústavy Československé republiky ze dne 29. února 1920. První guvernér Podkarpatské Rusi podává rezignaci a i v dalších parlamentních rozpravách je jeho působení hodnoceno jako neúspěšné.

Největším Žatkovičovým problémem zřejmě bylo nepochopení politiky československé vlády, která byla jednoznačně nacionalistická ve smyslu upřednostňování slovanských národů (v pořadí Češi, Slováci, Rusíni). Naopak Němci a Maďaři byli prohlášeni za dřívější utlačovatele a jako takovým byl v mnoha ohledech upírán národnostní rozvoj. Pro Žatkoviče bylo hlavním cílem dosáhnout autonomie Podkarpatské Rusi primárně na základě teritoriálního principu. Proto chtěl v tomto ohledu dosáhnout shody i s maďarskými představiteli na Podkarpatské Rusi. Tím se ovšem v očích mnoha československých politiků stal zrádcem, protože „mít rád Maďary“ bylo samo o sobě diskvalifikující.

Samozřejmě existovala i obava, že v případě okamžité autonomie by vláda v Podkarpatské Rusi připadla do rukou vzdělanějšího a kulturně i politicky vyspělejšího maďarského obyvatelstva, za nímž by následovalo početné židovské obyvatelstvo a navíc promaďarští Rusíni, a s tím spojená hrozba plebiscitu týkajícího se připojení území k Maďarsku. Levicově orientované a politicky angažované obyvatelstvo, tj. komunisté a sociální demokraté, měli ve svých řadách početné zastoupení Maďarů, a proto byli kritičtí ke všemu, co omezovalo jejich postavení a možnosti.

Na vztah Žatkoviče k Maďarům poukazovala interpelace komunistických poslanců ministerskému předsedovi o neudržitelných poměrech v Podkarpatské Rusi⁹: „Předseda Žatkovič vyjádřil se po svém poděkování v tom směru, že má Maďary velmi rád a že jen se zřetelem na Čechy chová se tak odmítavě ke snahám maďarských stran. S heslem: „Dobýti autonomie Podkarpatské Rusi“, vyzval irredentistické strany maďarské ke společnému boji.“

K naplnění autonomie nedošlo ani v dalších letech. Naopak opatření přijatá na unifikaci místní správy (1920), jakož i pozdější reforma politické správy (1927) a vytvoření zemského zřízení, které trvalo až do roku 1938, nemělo nic společného s realizací autonomní organizace podkarpatskoruského území.¹⁰

Reforma politické správy z roku 1927 (a účinností od roku 1928) spočívající v rozdělení Československé republiky na čtyři země (Českou, Moravskoslezskou, Slovenskou a Podkarpatskoruskou) byla silně odmítána především ze strany německých a maďarských

⁹ Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 4. dubna 1921

¹⁰ Peter MOSNÝ, *Podkarpatská Rus. Nerealizovaná autonómia*. Bratislava: Slovak Academic Press, 2001.

poslanců. Němečtí poslanci se k návrhu zákona o zemské samosprávě (Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 28. června 1927) vyjadřovali takto: „přívrženci centralismu ... předstírali rozčtvrcení státu na zemské správy, a tím hodili českým autonomistům vnařidlo. V téže době však dovedli soustřediti otěže správy tak pevně do Prahy, že zemská samospráva ukáže se jen samosprávou na oko a znamená úplné vítězství centralismu.“

Na první pohled se skutečně mohlo zdát, že vytvořením samostatné jednotky – země Podkarpatskoruské dojde k naplnění autonomních snah Rusínů. Reálná situace ale byla naprosto odlišná, protože rozdělení na čtyři země posilovalo vliv centrální vlády, která mohla téměř ve všech ohledech zasahovat do správy jednotlivých zemí. Rusínský poslanec Kurt'ak, který ve svých vystoupeních často kritizoval dosazování českých úředníků a používání češtiny na Podkarpatské Rusi, v této souvislosti ostře kritizoval nechuť vlády zřídit vlastní autonomní sněm¹¹: „Věci autonomního území spravují bez kontroly autonomních orgánů národa a bez odpovědnosti veskrze exponovaní úředníci, neznající našich poměrů, neznající ducha a přání lidu, kteří nejednou vystupují přímo proti jeho kulturním a hospodářským zájmům. Na místa státních a autonomních úředníků byli přijímáni a přijímají se nikoliv zdejší Rusíni. Úřaduje se skorem všude česky, z čehož vzrůstá všeobecná nespokojenost lidu, jež se ještě zvětšuje smutným hospodářským stavem země a strašnou nezaměstnaností.

Předložená reforma správy odporuje všeobecným zásadám autonomie Podkarpatské Rusi, ustanoveným a zajištěným mírovou smlouvou a ústavní listinou Československé republiky. Přípravuje se bez účasti a bez souhlasu zákonitých zástupců Podkarpatské Rusi, ačkoliv v této otázce vláda jest povinna se držeti základních ustanovení mírové smlouvy a ústavní listiny Československé republiky. Obyvatelstvo Podkarpatské Rusi rozhodně žádá od dnešní vlády, aby provedla jeho autonomní práva, především aby svolala podkarpatský sněm.“

Na tomto příkladu jsou vidět velmi odlišné preference poslanců z Podkarpatské Rusi. Poslanci, kteří dávali důraz na hospodářský rozvoj, uznávali přínos Československé republiky této oblasti, která byla ve všech ohledech nejzaostalejší částí Československa. Zároveň pro ně svolání autonomního sněmu nebylo prioritou. Poslanec Ščerecký¹²: „Karpatoruské obyvatelstvo v naprosté většině jest úplně spokojeno s vládou a správou Podkarpatské Rusi. Karpatoruské obyvatelstvo, zvláště zemědělci, ještě nikdy neprojevili nepřátelství proti vládě Československé republiky, naopak. I kdyby vláda Československé republiky nebyla pro

¹¹ Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 28. června 1927

¹² Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 20. prosince 1929

Podkarpatskou Rus nic více udělala, než vystavěla sta domů, otevřela pro nás, sedláky, desítky a desítky škol a 7 občanských škol, pak by nikdo neměl mravního práva již více od ní žádati, a kdo by od ní žádal více, jest nepřítelem československé vlády a samé republiky. Vláda Československé republiky od prvního dne své působnosti věnovala vážnou pozornost Podkarpatské Rusi a 10 let, jak se samo sebou rozumí, nemohlo zahojiti to, co za tisíc let zničili cizinci, nepřátelé ruského lidu.

Vláda dala nám po prvé možnost kulturního rozvoje, takže dnes po krátkém čase máme své inženýry, své lékaře, své učence, a to jest dobré znamení. O tom dobře ví cizina, že vláda Československé republiky udělala pro Podkarpatskou Rus to, co udělati mohla. Naše požadavky jsou minimální. Nežádáme nic, co by bylo nemožné. Vláda Československé republiky udělala nám vše, co bylo možné, ale my, sedláci, především žádáme, aby zároveň s pomocí po stránce hospodářské šla také pomoc kulturní. Bez kultury, bez vědy jest zbytečná pomoc hospodářská.“

Problémem oblasti Podkarpatské Rusi bylo diskutabilní vymezení její hranice se Slovenskem (přes její jasné vymezení). Požadavky Rusínů na zemskou hranici se Slovenskem byly poněkud přehnané, když požadovali severní oblasti tří slovenských žup včetně města Prešova, kde sídlilo řeckokatolické biskupství, tedy jedno z center řeckokatolické církve, kterou Rusíni považovali za rusínskou národní církev. Prešov byl však slovenským městem, kde žilo jen několik procent Rusínů.¹³ Proto docházelo k ostrým sporům i mezi Slováky a Rusíny, kteří požadovali, aby území jejich budoucí autonomní oblasti zasahovalo až do oblasti Prešova. Tuto oblast ovšem považovali slovenští poslanci za čistě slovenskou. Posl. Hlinka uvedl¹⁴: „My zde veřejně dosvědčujeme, že ani Polákům, ani bratrům Čechům ani trochu půdy nedáme, poněvadž je to zem slovenská a zem slovenská patří nám Slovákům. Ale můžeme naši vlast trhat proto, že na pohoří, na nějakých vršcích žije několik chudých Rusínů, o kterých je otázka, zda jsou Rusíni, hned ze slovenského těla kus? To by znamenalo vydat Slovensko novým otřesům. Ale Rusíni to tak chtějí.“

Naopak slovenští poslanci požadovali posunutí slovenské hranice více na východ, což kritizovali poslanci rusínští, jako například poslanec Gagatko (Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 1. července 1927): „Také otázka hranic nehnula se s místa. Místo aby upravila hranice na základě dobrovolné dohody mezi slovenským národem a karpatoruskými

¹³ ŠVORC, Peter. Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou a jej odraz v interetnických vzťahoch (1919–1939). *Res Gestae. Czasopismo historyczne.*, 2017, 4: 165-180.

¹⁴ Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 21. června 1922

obyvateli, pokouší se vláda i tyto prozatímní hranice, určené v okupační době, posunouti na východ. Dočasné hranice, která vedla podél řeky Uže, dnes se nedbá, a čistě ruské obce ležící na levém břehu Uže, jako: Domanince, Perečín, Kamenice, Berezné atd., mají být po stránce administrativní připojeny k veliké košické župě bez zřetele k tomu, že smíšená československá státní komise r. 1919 rozhodla, že hranice, národnostní hranice, jdou mnohem dále na západ a že okresy sninský, mezilaborský a jiné, nacházející se daleko na západ od nich, jsou po národnostní stránce nesporně čistě ruské a že tedy mají být připojeny k autonomní Podkarpatské Rusi.

Čeho bylo tím dosaženo? Dosáhli toho, že dnes naše ruské obyvatelstvo, které se dobrovolně připojilo k Československé republice, jest proti své vůli rozděleno na dvě oddělené skupiny, na ty, kdož mají právo na autonomii a nacházejí se v tak zvané autonomní Podkarpatské Rusi, a na ty, kdož nemají práva na autonomii podle saint-germainské smlouvy, to jest na podkarpatské Rusíny na Slovensku.“

Rozdělení Rusínů na dvě skupiny, o kterém se zmiňoval poslanec Gagatko, se ovšem v nadcházejících letech prohlubovalo a dnes se již jedná o dvě značně odlišné skupiny.

Propojenost slovenských a podkarpatských Rusínů nebyla nijak fiktivní, protože například na úrovni církevní správy existovala více než sto let – je zajímavé, že tento argument nikdo z rusínských představitelů nezmiňoval. Řeckokatolická církev na území dnešního Slovenska byla úzce propojena s Podkarpatskou Rusí – první biskupství v Prešově zřízené v roce 1815 vzniklo vynětím z Mukačevské eparchie na území dnešní Ukrajiny. Oblast středního a jižního Zemplína (dnešní východní Slovensko) však zůstala pod správou mukačevského biskupa (de facto do r. 1939, právně se však celá záležitost dořešila až vznikem Košického exarchátu v r. 1997)¹⁵ Jižní Zemplín zůstal součástí Maďarska.

Jak uvádí Plišková¹⁶(2015: 71–107), Rusíni na Slovensku na rozdíl od Podkarpatské Rusi, neměli status „státotvorného národa“. Byli považováni jen za národnostní menšinu, která měla v souladu s ústavou určité právo na používání mateřského jazyka ve školství a ve veřejném životě.

¹⁵ Andrej ŠKOVIERA, *Nad slovenským prekladom božskej liturgie byzantsko-slovanského obradu*. Slavica slovac, 1999, 34.2, s. 137–148.

¹⁶ Anna PLIŠKOVÁ, Jazyk karpatských Rusínov v područí mocenských ideológií, s. 71–107. In: WACHTARCZYKOVÁ, Jana; SATINSKÁ, Lucia; ONDREJOVIČ, Slavomír (ed.) *Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch*. Bratislava: Veda, 2015.

Národnostní a jazykové spory

Politické aktivity Rusínů od samého začátku připojení k Československu do značné míry oslabovala nejednotnost jejich politické reprezentace. V říjnu 1919 se i Centrální ruská národní rada v Užhorodě rozdělila na dvě části. Rusofilská frakce, kterou vedli Dr. Antonij Beskid a Andrej Gagatko, vytvořila 9. října 1919 Ústřední (Centrální) ruskou národní radu. Zaujala ihned opoziční postoj k tehdejší vládní politice, jejíž vyčítala údajnou podporu ukrajinofilského hnutí. V tomto smyslu ostře kritizovala činnost Dr. G. Žatkoviče. Druhá část (pod silným vlivem A. Vološina a Dr. J. Braščajka) byla jasně ukrajinofilsky orientovaná.¹⁷

Na tomto místě je velmi vhodné alespoň nastínit nejednoznačnost samotného etnonyma Rusín. Přestože od 2. poloviny 19. století probíhalo rusínské národní obrození, Rusíni na rozdíl od jiných slovanských a neslovanských národů během tohoto procesu jednoznačně nevyřešili ani samotnou otázku svého pojmenování.¹⁸

V českém tisku se označení Rusín objevuje už od první poloviny 19. století. Jako Rusíni jsou v naprosté většině případů označováni nepolští obyvatelé Haliče, kteří jsou pak na konci 19. století v českém tisku označováni jako Ukrajinci. V 50. letech 19. století se začínají objevovat pro různé politické směry v rusínském hnutí označení „moskvofilové“ nebo jako synonymum „rusofilové“. Podstatou snah „rusofilů“ bylo, aby haličští Rusíni vytvořili jednotný politický a kulturní národ s Rusy a hledali morální, materiální a politickou podporu vůči Polákům v Ruské říši. Proti těmto tendencím docházelo ze strany rakouské monarchie na přelomu 19. a 20. století k podpoře ukrajinského hnutí („ukrajinofilové“), protože vytvářelo opozici proti Rusku (proti rusofilům). Pokusy o vytvoření nového ukrajinského národa se však nesetkaly s pochopením všech slovanských obyvatel, kteří se dosud nazývali Rusíny. Zatímco český tisk na začátku 1. světové války píše o rozdělení obyvatelstva v Haliči na dvě nepřátelské skupiny – ukrajinofily a moskvofily, skupinu uznávající Rusíny jako samostatný národ vůbec nezmiňuje.¹⁹

Štěpení rusínského hnutí se přeneslo po skončení 1. světové války i na Podkarpatskou Rus, kde sice zůstalo označení rusofilského a ukrajinofilského proudu, ale tyto pojmy získávaly v průběhu času velmi odlišný obsah – zatímco někteří ukrajinofilové považovali

¹⁷ Stanislav KONEČNÝ, Rusíni v prelomech dvou tisícročí. In: PLIŠKOVÁ, Anna (ed.) *Rusínska kultúra a školstvo po roku 1989*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2008.

¹⁸ Anna PLIŠKOVÁ, *Rusínský jazyk na Slovensku: náčrt vývoja a súčasné problémy*. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum, 2007.

¹⁹ Petr KOKAISL a Veronika ŠTASTNÁ, *Rusíny na stránkach českých gazet i žurnalov ot revoljucionnogo 1848 g. do načala Pervoj mirovoj vojny (Rusyns on the pages of Czech newspapers and magazines from revolutionary 1848 to the outbreak of World War I)*. Rusin, 2021, 65, s. 115-135.

Rusíny jako součást ukrajinského národa, ale politicky se ostře vymezovali proti jejich začlenění do sovětské Ukrajiny, jiní ukrajinofilové byli zastánci sovětské politiky ukrajinizace a spojení všech „Ukrajinců“ do sovětské ukrajinské republiky (zde šlo víceméně jen o komunisty). Podobná politická nejednoznačnost panovala i v rusofilském proudu. Kromě toho se v meziválečném období stále více prosazoval i proud rusínský (často podporovaný československou vládou), který zdůrazňoval specifika samostatného rusínského národa, ovšem ani zde nebyli jeho příslušníci politicky jednotní.

Československý poslanec Husnaj, Rusín z Podkarpatska, dokazoval při svém projevu²⁰ ukrajinský původ Rusínů: „Pravdu z rusínských skupin má skupina ukrajinská, která se opírá o živou lidovou mluvu a o ochranu národopisného celku, jak to uznává učený svět a jak to uznala petrohradská akademie věd a česká akademie věd v Praze. Všichni museli uznat, že náš národ je částí ukrajinského národa, který žije v Haliči, na Bukovině a na Velké Ukrajině.“

Československý ministr Kľofáč požadoval v roce 1925 pro Rusíny podporu ruského školství, které je mělo uchránit před ukrajinským vlivem: „Bratři! My do rusínských škol nesmíme zavést ukrajinský jazyk. My musíme v těchto školách učit rusky, a to prostě proto, že Lvov je blízko a Moskva daleko a do Moskvy se naši Rusíni nikdy nedostanou.“²¹

Přiklonění k některé ze stran sporu bylo především vyjádřením politických postojů a vazbě na odlišné zahraniční spojení. Podpora ukrajinského jazyka byla vysvětlována jednak zájmem oslabit Rusko vytvořením velké Ukrajiny, ale na druhou stranu byly ukrajinizační snahy vykládány jako snaha ruských bolševiků vytvořit most k ovládnutí Československa. Poslanec Kurt'ak²²: „Ukrajinská otázka jest otázkou politickou, jest otázkou separatismu, jenž chce odtrhnouti od Ruska jeho jihozápadní části, chce je spojit s ruskými částmi Polska a Podkarpatské Rusi, aby tak povstala veliká Ukrajina. Tato idea narodila a vychovala se v Rakousku a Německu, a byla částí německé politiky "Drang nach Osten".

V komunistickém Rusku otázka ukrajinská stala se prostředkem ke zboljšování západu. Zřídili sovětskou Ukrajinu, aby s ní přivedli k sovětské ideji ruské části Haliče, Bukoviny a Československa. Tomuto ukrajinskému separatismu slouží úsilí o vytvoření ukrajinského jazyka, ukrajinské mluvnice, ukrajinské kultury. Po této stránce ukrajinská otázka v Československu jest zjevem irredentistickým, neboť konečným cílem jeho jest odtrhnouti Podkarpatskou Rus od Československé republiky. Na Podkarpatské Rusi zvláště tři

²⁰ Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 26. listopadu 1931

²¹ Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 26. listopadu 1931

²² Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 3. 2. 1930

politické strany, a to čsl. sociální demokraté, komunisté a křesťansko-lidová strana Vološinova, zastávají se ukrajinského pořádku. Pod vlivem těchto stran školská správa již od roku 1920 podporuje ukrajinisaci ruského jazyka, podporuje haličské vystěhovalce ukrajinského směru, kteří se dostali u nás do státních služeb. Poslední dobou tyto ukrajinské kruhy přešly k úplnému ukrajinskému jazyku, podle receptu charkovského, přijaly ukrajinskou mluvnici a pravopis a vyhlásily boj těm, kdož se zastávají staletých ruských tradic karpatoruského lidu, kdož se přidržují pravidel ruské mluvnice.“

Československá vláda podporovala spíše takové stanovisko, které by nezatahovalo obyvatelstvo ani na stranu Ukrajiny, ani na stranu Ruska – mělo se jednat o Rusíny jako samostatný národ, ale pod výraznou československou ochranou. Tento postup kritizovali poslanci jak ruského (velkoruského), tak i ukrajinského směru, kteří rusínský národ neuznávali. Posl. dr. Gagatko²³: „Již na podzim 1919 československá vláda změnila své hledisko. Ačkoli dříve nepopírala národně ethnografické příslušnosti karpatoruského obyvatelstva, nově přijala hledisko, že obyvatelstvo Podkarpatské Rusi není ruského původu, nýbrž že jest asi půl milionovým samostatným nově vynalezeným "rusínským" národem. Následkem ustanovení v Generálním Statutě, že "rusínský" mateřský jazyk musí býti jazykem školním a úředním. Vláda tak začala rozhodovati o takových otázkách, které podle mírové smlouvy a ústavních zákonů republiky náležejí do kompetence místního autonomního sněmu, a tak po prvé byla porušena autonomní práva Podkarpatské Rusi.“

Politická orientace se tak u Rusínů stala velmi významnou součástí jejich identity – odvíjela se od ní preference při používání národního jazyka, preference náboženská (katolicismus versus pravoslaví) i preference etnická (Rusíni jako samostatný národ, jako součást ukrajinského národa, jako Slované vedení Ruskem).

Školství

Rozvoj školství na Podkarpatské Rusi byl komplikován jazykovou nejednoznačností. Zatímco před rokem 1918 probíhala v této oblasti silná maďarizace, promaďarští poslanci odmítali nastupující čechizaci v rámci Československa. Posl. Kurták²⁴: „Jest to smutný obraz, že na Podkarpatské Rusi v ruských obcích jest 50 českých škol. Jaký účel mají tyto české školy? Padělejte naše zájmy v těch rozpočtech, neuznávejte, že existujeme i my, kteří jsme se k vám dobrovolně připojili na tom základě, že budeme míti autonomní práva, jež nám dal svět,

²³ Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 19. listopadu 1924

²⁴ Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 24. listopadu 1926

utlačujte nás i dále - my víme jedno, že jsme totiž ve vašem bratrství nedostali bratrství, nýbrž velkého nepřítele...“

Tvrzení, že konečným cílem československé vlády bylo obyvatelstvo Podkarpatské Rusi plně čechizovat, se neobjevovalo jen u poslanců rusofilů nebo ukrajinoofilů, ale i v literatuře ze sovětského období. Fakticky to ovšem možné nebylo – české školy sloužily spíše jako podpora rychlé výchovy nových kádrů do státní správy, protože místních kvalifikovaných učitelů byl nedostatek.²⁵ Původní záměr na zřízení českých škol na Podkarpatské Rusi bylo, aby děti Čechů, kteří sem přišli, měly vzdělání ve své mateřštině. Postupně se však o české školy začali zajímat i podkarpatští Židé, kteří je považovali jako dobrý odrazový můstek pro kariéru svých dětí. To se následně projevilo v zakládání dalších českých škol.

V této souvislosti poslanec Vološin naopak dával při svém hodnocení rozvoje školství důraz na zvýšení celkového počtu škol a obecné zvýšení gramotnosti obyvatelstva²⁶:

„Srovnáme-li na př. nynější školství Podkarpatské Rusi s poměry, v nichž se nacházelo před převratem, musíme uznati, že kladná strana rozhodně převyšší opačnou.

Před válkou učilo se rusky jen v církevních řecko-katolických školách. Avšak zvláště od r. 1907, následkem zákona XXVII. z téhož roku, tak zvaného "lex Apponyi", počet ruských církevních škol rychle klesal a v tak zvaných ruských školách stále více se rozšiřovalo užívání maďarštiny, poněvadž tímto zákonem bylo přikázáno začít s vyučováním maďarštiny již v první třídě obecných škol a mezi tak zvanými vlasteneckými vyučovacími předměty byly nejen maďarština, dějiny, zeměpis a nauka o ústavě, nýbrž i aritmetika. Na konci 4. roku školního vyučování žák nemaďarských škol měl uměti tak se vyjádřiti maďarsky, aby ve vyšších třídách mohl také maďarsky odpovídati na otázky inspektora.

Všechny státní obecné školy, všechny pokračovací školy, všechny občanské a střední školy na Podkarpatské Rusi byly jen maďarské. Ruský jazyk ve středních školách v Užhorodě, Prešově, Mukačevě a Sihatě byl pouze fakultativním vyučovacím předmětem.

Proti tomu dne 1. ledna 1926 máme 501 ruských obecných škol, 15 ruských občanských škol, 4 ruská reálná gymnasia, 3 ruské ústavy pro vzdělání učitelů, 1 rusko-maďarskou obchodní akademii a 2 obchodní školy. Při tom i neruské menšiny Podkarpatské Rusi mají své školy, neboť počátkem tohoto roku bylo vykázáno 122 maďarských, 40

²⁵ RYCHLÍK, Jan; RYCHLÍKOVÁ, Magdalena. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946*. Praha: Vyšehrad, 2016.

²⁶ Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 4. března 1926

českých, 14 německých, 8 rumunských a 10 hebrejských národních škol. U občanských škol ve městech jsou maďarské pobočky, a také u gymnasia v Berehové.“

Politika československých vlád často vycházela z proticírkevního ideologického základu, který se zejména v českých zemích projevoval mnohdy i násilným antikaticismem. Tato idea vycházela i z výrazně protikatolické koncepce smyslu českých dějin T. G. Masaryka. Antiklerikální hnutí se po první světové válce projevilo i v dalších nástupnických státech, nikde však nedosáhlo takové intenzity jako v Československu.²⁷ Snahou československé vlády bylo vytvořit národní církev a omezit vliv katolické církve. Pro tuto politiku byla vhodná pravoslavná církev, která byla ze strany vlády zvýhodňovaná. Někteří čeští poslanci označovali řeckokatolické představitele za sympatizanty s monarchií a Maďarskem a zmiňovali údajnou nenávist lidu proti řeckokatolíkům. Posl. dr. Patejdl²⁸: „Diplomacie Vatikánu nechápe, že biskup Papp, tento monarchista, již dávno měl být odstraněn ... Důsledkem je pochopitelná nenávist lidu proti uniátským duchovním...“

Tato politika, zahrnující i rušení církevních škol, ovšem nemohla u většiny obyvatelstva Podkarpatské Rusi najít příznivou odezvu. Právě to kritizovali poslanci, kteří v jiných ohledech uznávali přínos Československé republiky pro rozvoj oblasti²⁹:

„Také mohu poukázati na to, že se v oboru osvětovém udělalo velice mnoho, avšak jsou ještě velké nedostatky, zvláště pokud jde o církevní školy, jejichž počet klesl ze 346 na 90, a to následkem stranické politiky. Nebudu zde mluvit o chybách církevní politiky, která také způsobila mnoho nespokojenosti, již využívají demagogové proti republice.“

Poslanec A. Vološin³⁰ rovněž poukazuje na zcela odlišnou situaci na Podkarpatské Rusi ve vztahu ke katicismu: „Hned po připojení Podkarpatské Rusi k Československé republice začala se agitace proti řecko-katolické církvi a tento kulturní boj jest hlavní příčinou nespokojenosti a desorientace širokých vrstev lidu v Podkarpatské Rusi. Původcové tohoto boje neohlíželi se na to, že katicismus jest u nás hluboce zakořeněn, nýbrž počínali si tak, jako by katicismus byl u nás jen vnucenou formou náboženství, a to bylo úplně mylné stanovisko.“

Situace ve školství na území Podkarpatské Rusi byla ještě poměrně dlouhou dobu po vyhlášení Československé republiky značně chaotická. Československý ministr školství ještě

²⁷ TRAPL, Miloš. „Kulturní boj“ v nástupnických státech Rakousko-Uherska po roce 1918 s hlavním zřetelem k českým zemím. In Ivantyšinová, Tatiana (ed). *Národ – církev – stát*. Bratislava 2007, s. 91-99.

²⁸ Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 21. listopadu 1921

²⁹ Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 4. března 1926

³⁰ Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 29. března 1926

v roce 1932 uznává, že ministerstvo neznalo vnitřní předpisy, podle kterých se na školách vyučovalo. Ministr školství a národní osvěty Dr. Dérer³¹: „Na Slovensku a v Podkarpatské Rusi nebylo před převratem žádného centrálního školního úřadu a ani nějaké úplné sbírky předpisů, týkajících se školské správy. Po převratě byly známy ponejvíce jen ony předpisy, které už za bývalé uherské vlády byly přeloženy do slovenštiny, ruštiny nebo němčiny. Jelikož se takové překlady pořizovaly jen výjimečně, byly ve všech oborech státní správy případy, že mnohé interní předpisy nebyly našim úřadům dosti přístupny a známy. Proto se na Slovensku a v Podkarpatské Rusi často úřadovalo podle předpisů platných v západních zemích. Na odstranění tohoto stavu při schvalování školních učebnic vydal jsem výnos, který upravuje aprobační řízení jednotně pro území celé Československé republiky. Tímto výnosem pozbyly platnosti všechny uherské předpisy, platné dříve v této věci.“

Chaotickou situaci při používání jazyka ve školství se vlastně nepodařilo vyřešit vůbec. Ještě v roce 1937 zmiňuje ve své řeči poslanec Klíma³²: „Na Podkarpatsko se uměle zanáší jazykový chaos; jsou zakládány české školy a do domácích škol se zavádějí ruské učebnice, domácím obyvatelstvu nesrozumitelné, a kulturní rozvoj Podkarpatska je tím uměle brzděn.“

Významným problémem rusínského školství byla i nejasná hranice jejich rozšíření. Rusíni, kteří žili na východním Slovensku, podléhali výrazné slovakizaci, při které se slovenští úředníci odvolávali na maďarské zákony z doby Rakouska-Uherska a na jejich základě zakazovali výuku v rusínském jazyce. Na to poukazoval poslanec dr. Pješčak³³: „V řadě ruských obcí jest vyučovacím jazykem jazyk slovenský. Plných 19 let se ruský lid na východním Slovensku násilně odnárodňuje. Plných 19 let lid žádá, aby do jeho škol byl zaveden ruský vyučovací jazyk. Spousta memorand leží u ministerstva školství a nár. osvěty, ale nic se neděje. Celé desítky obcí čekají na změnu vyučovacího jazyka, jejich žádosti byly dávno předloženy, ale dosud nebylo o nich rozhodnuto. Jest přímo absurdní, aby ruský lid v této republice, ke které se dobrovolně připojil, byl dále odnárodňován.“

Po světové válce, po převratu se u nás počalo ve všech školách vyučovatí rusky. Referát ministerstva školství v Bratislavě to vzal prostě na vědomí svým nařízením ze dne 27. ledna 1921, a nařídil, aby kromě vyučovacího jazyka byly děti vyučovány i československému jazyku tři hodiny týdně. Ale to potrvало jen několik dní, neboť týž školský

³¹ Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 26. listopadu 1931

³² Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 17. června 1937

³³ Stenoprotokol, Poslanecká sněmovna ČSR 30. listopadu 1937

referát ustanovil: "Ve školách, ve kterých podle zák. čl. XXVII z r. 1907 ruský jazyk nebyl dopuštěn jako vyučovací, nemůže ani nyní býti jako takový zaveden."³⁴

Špatnou situaci v rusínském školství nelze ovšem svalovat pouze na Československou republiku. O problémech se vzděláváním v rusínských oblastech se zmiňuje už například časopis z roku 1908 a uvádí obrovské množství negramotných osob. Zároveň však poukazuje na skutečnost, že za tuto situaci nenese vždy vinu jen „útlak vládnoucích národů“, ale značný podíl nesou sami příslušníci menšinových národů.³⁴

Shrnutí

Oblast Podkarpatské Rusi se stala součástí Československé republiky až dodatečně, na základě dohody československých politiků a zástupců amerických Rusínů. Pro Československý stát mělo získání tohoto území určitý strategický význam, protože vytvářel hranici se spřáteleným Rumunskem. Hospodářsky se ovšem jednalo o velmi zaostalou oblast, kterou bylo zapotřebí ve všech ohledech rozvíjet.

Rusínům byla slíbena rozsáhlá autonomie, která fakticky nebyla realizována – k jejímu vyhlášení došlo na samém konci existence první Československé republiky. Značně protichůdné názory poslanců z Podkarpatské Rusi na autonomní uspořádání a jeho potřebnost bylo náplní mnoha poslaneckých projevů od samého začátku fungování československého parlamentu až do roku 1938. I první guvernér Podkarpatské Rusi, americký občan Grigorij Žatkovič, který byl hlavním strůjcem přičlenění Podkarpatské Rusi k Československu a autonomii měl jako jeden z hlavních cílů, velmi brzo na svou funkci rezignoval. Jeho působení bylo poslanci československého parlamentu hodnoceno jako špatné a neúspěšné, často ovšem jen proto, že nezastával politiku preferování slovanských národů. Žatkovič chápal autonomii Podkarpatské Rusi především geograficky – tedy ne jako autonomii jen pro Rusíny, ale pro všechno obyvatelstvo Podkarpatské Rusi. Proto se snažil vyjednávat i s maďarskými představiteli, ale tímto postupem se u mnoha československých politiků zdiskreditoval.

Mezi hlavní pozitiva vlády Československé republiky na Podkarpatské Rusi lze označit určité hospodářské povznesení velmi zaostalého regionu spolu s odstraňováním negramotnosti velké části obyvatelstva. To kvitovala i řada rusínských poslanců v československém parlamentu a vyjadřovala Československé republice vděčnost.

³⁴ Hipolyt BOCZKOWSKI, *Slovanská vzájemnost a studentský sjezd*. Naše doba, Svazek 15, 1908, s. 778.

Politika Československé republiky v meziválečném období ovšem měla celou řadu prvků, které za pozitivní označit nelze. Hlavním problémem byl silný nacionalismus – republika neměla být stejným domovem pro všechny její obyvatele. Podle mnoha vládních prohlášení měl být podporován především slovanský prvek. Tím měl být československý národ, který byl narychlo vytvořen spojením českého a slovenského národa, aby byl početně jednoznačně nejsilnější, a byl tak opozicí vůči Němcům a Maďarům. Mezi preferovaný „slovanský živel“ byli řazeni i Rusíni. Bratrství slovanských národů ovšem v reálu příliš nefungovalo – Československá republika měla v zahraniční politice zásadní spory se sousedním Polskem, slovenští představitelé rozhodně nemínili ani v nejmenším ustupovat územním požadavkům rusínských představitelů. Ti naopak kritizovali slovenský postup, kdy byla snaha získat část území Podkarpatské Rusi pod slovenskou správou.

Dalším výrazným prvkem Československé republiky byla její silná protikatolická politika, která se do určité míry realizovala i na Podkarpatské Rusi. Řeckokatolické kostely a místní duchovní byly pro Rusíny historicky hlavními nositeli jejich specifické kultury i možnosti získat vzdělání. Proto se boj československé vlády proti církevním školám setkával s poměrně velkým odporem a negativně pak byla hodnocena celá vládní politika.

Na poli školství se Československo na Podkarpatské Rusi angažovalo poměrně aktivně, ale tato aktivita opět nebyla přijímána všemi skupinami obyvatelstva pozitivně. Ve velké míře docházelo ke zřizování českých škol, zatímco rusínské školství bylo podporováno (v poměru na počet obyvatel) výrazně méně, a navíc docházelo k rušení tradičních církevních škol. Ještě více zanedbávané se v ohledu podpory školství cítilo maďarské obyvatelstvo. Poslanci z Podkarpatské Rusi, kteří požadovali jako nejdůležitější provedení autonomního uspořádání, viděli v počesťování oblasti určitou analogii s maďarizací před a během 1. světové války. Naopak poslanci, kteří autonomii neviděli jako prioritu, vnímali nárůst gramotnosti obyvatelstva jako jednoznačně pozitivní.

Celkově nelze dvacetileté působení československé vlády na Podkarpatské Rusi považovat za ukázkou politického umu a schopnosti alespoň částečně vyjít vstříc potřebám a požadavkům všech národnostních skupin. To se ostatně československé vládě nepodařilo v meziválečném období ani v Čechách, ani na Slovensku. Přesto je zpětně meziválečné období většinou hodnoceno pozitivně jak ze strany současných rusínských organizací, tak i české historiografie.

Seznam použitých zdrojů

- BOCZKOWSKI, Hipolyt. Slovanská vzájemnost a studentský sjezd. *Naše doba*, 1908, Svazek 15.
- KOKAISL, Petr; ŠTASTNÁ, Veronika. Русины на страницах чешских газет и журналов от революционного 1848 г. до начала Первой мировой войны. (Rusyns on the pages of Czech newspapers and magazines from revolutionary 1848 to the outbreak of World War I). *Rusin*, 2021, 65: 115-135. DOI: <https://doi.org/10.17223/18572685/65/7>
- KONEČNÝ, Stanislav. Rusíni v prelomoch dvoch tisícročí. In: PLIŠKOVÁ, Anna (ed.) *Rusínska kultúra a školstvo po roku 1989*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2008.
- MOSNÝ, Peter. *Podkarpatská Rus. Nerealizovaná autonómia*. Bratislava, Slovak Academic Press, 2001.
- NĚMCOVÁ, Veronika. Podkarpatská Rus z perspektivy československé fotografie v meziválečném období. *Kulturní studia*, 2019, 13.2: 102-119. DOI: <https://doi.org/10.7160/KS.2019.130205>
- PLIŠKOVÁ, Anna. *Rusínský jazyk na Slovensku: náčrt vývoja a súčasné problémy*. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum, 2007.
- PLIŠKOVÁ, Anna. Jazyk karpatských Rusínov v područí mocenských ideológií, s. 71–107. In: Wachtarczyková, Jana; Satinská, Lucia; Ondrejovič, Slavomír (ed.) *Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch*. Bratislava: Veda, 2015.
- RYCHLÍK, Jan; RYCHLÍKOVÁ, Magdalena. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946*. Praha: Vyšehrad, 2016.
- Stenoprotokoly, Poslanecká sněmovna ČSR (1918-1920 Národní shromáždění československé, 1929-1938 Národní shromáždění republiky Československé). Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna – dokumenty českého a slovenského parlamentu: 27. března 1919, 19. února 1920, 4. dubna 1921, 21. listopadu 1921, 21. června 1922, 19. listopadu 1924, 5. října 1925, 4. března 1926, 29. března 1926, 24. listopadu 1926, 28. června 1927, 1. července 1927, 20. prosince 1929, 3. února 1930, 26. listopadu 1931, 17. června 1937, 30. listopadu 1937.
- ŠKOVIERA, Andrej, et al. Nad slovenským prekladom božskej liturgie byzantsko-slovanského obradu. *Slavica slovacca*, 1999, 34.02: 137-148.

ŠVORC, Peter. Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou a jej odraz v interetnických vzťahoch (1919–1939). *Res Gestae. Czasopismo historyczne.*, 2017, 4: 165-180.

TRAPL, Miloš. „Kulturní boj“ v nástupnických státech Rakousko-Uherska po roce 1918 s hlavním zřetelom k českým zemím. In Ivantyšynová, Tatiana (ed). *Národ – cirkev – štát*. Bratislava, 2007.